

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У РАЗІ ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ НЕУКЛАДЕНИМ

Сурженко Ольга Анатоліївна,

канд. юрид. наук, доц.,

*доцентка кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

e-mail: 5700381@gmail.com

ORCID 0000-0002-9132-9797

У статті досліджено питання захисту цивільних майнових прав, одним із способів якого є визнання правочину недійсним. Розглянуто порушення правочином умов чинності, правову природу недійсних правочинів, окремі підстави та правові наслідки їх недійсності.

Ключові слова: майнові права; правочин; вчинення правочину; правова природа; суб'єкт цивільних правовідносин.

Постановка проблеми. Захист майнових цивільних прав може відбуватися в різні способи. Якщо особа звертається до суду, вона може обрати спосіб захисту із позначених у ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) або обрати інший спосіб захисту, оскільки їх перелік не виключний [1]. Головне, що береться до уваги, це вид порушення (оспорювання чи невизнання) майнового права та мета, до якої прагне особа, звертаючись до суду. Адже серед можливих способів захисту є ті, які неприйнятні до захисту конкретного права особи.

Одним із способів захисту майнових прав є визнання правочину недійсним. Зазвичай при аналізі цього способу захисту розглядається порушення правочином умов його чинності (ст. 203 ЦК України), правова природа недійсних правочинів, окремі підстави та правові наслідки їх недійсності.

Проте правочини, що мають певні вади, а відтак не відповідають тим умовам, які й роблять дії особи правомірними, щільно перетинаються з іншими

діями, які також не приводять до мети, заради якої їх було вчинено. Це неукладені договори. Площина перетинання цих дій доволі значна, а критерії їх розмежування не врегульовані в законі, а в судовій практиці вироблені подекуди суперечливо. Це стосується недодержання вимог до форми правочину (зокрема підпису особи), істотних умов, інших приписів закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання недійсних правочинів досліджувались вченими й доволі ґрунтовно В. І. Кратом (V. I. Krat) [3; 4], В. В. Джунєм (V. V. Dzhun) [5], Я. М. Романюком (Ya. M. Romaniuk) [6], І. В. Спасибо-Фатєєвою (I. V. Spasybo-Fatieieva) [7; 8] та ін. Проблематика ж неукладених договорів такого аналізу не зазнала. Про неї похідним чином згадується або в тематиці недійсних правочинів, або в коментарях (ЦК України чи судової практики [9; 10]).

Між тим це питання має істотне значення як інструментарій для вирішення спорів при захисті майнових цивільних прав. Тому **метою статті** є розкриття сутності неукладених договорів, підстав для цього та наслідків, які вони тягнуть за собою.

Виклад основного матеріалу. Правова природа правочину полягає у вольовій дії суб'єкта цивільних правовідносин, що спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 205 ЦК України). Правомірність є конститутивною ознакою правочину як юридичного факту. ЦК України встановлюється правило про презумпцію правомірності правочину (ст. 205), згідно з яким правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним. Презумпція правомірності правочину може бути спростована насамперед нормою закону, яка містить відповідну заборону. Так, якщо правочин вчинений у простій письмовій формі й підписаний, як це вимагається ст. 207 ЦК України, то спираючись на цю презумпцію робимо висновок, що його підписала особа, яка саме позначена в цьому правочині. Якщо ж особа, яка позначена в правочині як його сторона, заперечує те, що вона його підписала, постає питання про те, чи було вчинено такий правочин, чи є підстави вважати

його недійсним. В обох випадках настають не ті наслідки, задля яких вчинялася дія, і вони певним чином відбиваються на майнових правах сторін правочину.

Прикладами того, як законодавець реагує на порушення приписів закону при вчиненні правочинів, можуть бути такі. Особа склала заповіт, але не вказала в ньому, хто має право на обов'язкову частку у спадщині. Внаслідок цього правомірність заповіту частково заперечується відповідним приписом ст. 1241 ЦК України. Натомість закон зберігає такий заповіт, не вказуючи на можливість його визнання недійсним. Тим самим і майнові права спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, захищаються, і правочин (заповіт) зберігається.

Ще одним прикладом вчинення правочину (укладення договору) з порушенням приписів закону є недодержання переважного права інших осіб на придбання відчужуваного об'єкта (частки у спільній власності або частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю). У цих випадках порушення закону не тягне за собою недійсність правочину. Закон передбачає інші наслідки задля збереження правочину, а саме – переведення прав покупця на особу, яка наділена переважним правом і бажає його таким чином реалізувати. Такий правовий механізм передбачений у ст. 362 ЦК України, ч. 5 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [11].

Тобто законодавець встановлює норми, завдяки яким порушення, що мали місце при вчиненні правочину (укладенні договору), не тягнуть за собою його недійсність. Тим самим забезпечується збереження правових наслідків дій осіб у вигляді набуття сторонами правочинів майнових прав.

Якщо у деяких інших випадках закон не містить подібних регуляторів, то це стає можливим завдяки судовій практиці, яка виробила підхід, що унеможлиблює маніпуляції формальним додержанням вимог закону всупереч принципам добросовісності та справедливості. Так, якщо особа діє явно недобросовісно при вчиненні правочину, але начебто всі умови його чинності додержано, складаються підстави для визнання такого правочину недійсним.

Натомість саме такий наслідок і міг би стати несправедливим. Наприклад, коли особа повідомила недостовірні відомості, що мали значення для чинності правочину (зокрема про те, що у квартирі, яка є предметом іпотеки, не проживають діти). Нею було укладено договір іпотеки, а згодом така особа заявляє позов про визнання його недійсним, оскільки у квартирі проживає малолітня дитина. Застосування ч. 6 ст. 203 ЦК України в такому разі визнання договору іпотеки недійсним було б формально правильним, але по суті це призвело б до бажаних для порушника результатів та залишило б без забезпечення кредитний договір, укладений недобросовісною особою.

Тож, з одного боку, укладенням договору іпотеки порушені вимоги закону й права дитини, яка проживає у квартирі, що була предметом іпотеки. А Європейський суд з прав людини (рішення від 09.01.1979 р. у справі Ейрі (п. 24) [12], рішення від 13.05.1980 р. у справі Артіко проти Італії (п. 35) [13], рішення від 30.05.2013 р. у справі «Наталія Михайленко проти України» (п. 32) [14]) визначає, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод призначена для гарантування не теоретичних або примарних прав, а прав практичних та ефективних.

Верховний Суд України (далі – ВС України) у справах про визнання недійсним договору іпотеки вказує, що непозначення батьком як стороною договору іпотеки при його укладенні того, що у квартирі проживає дитина, означає, що він не визнав право проживання дитини у цій квартирі, оскільки мав у день підписання цього договору надати іпотекодержателю документи, які підтверджують відсутність прав третіх осіб на предмет іпотеки. А тому цей правочин (договір іпотеки) ВС України не вважає таким, що порушує право дитини [15]. Подібний підхід було застосовано і ВС України (постанови від 30.09.2015 р. № 6-384цс15 [16], від 11.05.2016 р. у справі № 6-806цс16 [17] та від 27.04.2016 р. у справі № 2976цс15 [18]). ВС України підкреслив, що якщо власник майна є одночасно законним представником неповнолітньої або малолітньої особи й укладає правочини, які впливають на права дитини, він повинен діяти добросовісно та в інтересах дитини, а інша сторона договору має

право очікувати від нього таких дій. Неправдиве повідомлення батьками, які є одночасно законними представниками неповнолітньої або малолітньої особи, про відсутність прав дитини на майно, що передається в іпотеку, не може бути підставою для визнання іпотеки недійсною за позовом батьків, які зловживали своїми правами законних представників дитини [19].

Якщо дія особи була спрямована на якийсь інший результат, вона не визнається правочином, і наслідки, які мали б настати, не настають (фіктивний та удаваний правочини). У цих випадках сторона правочину насправді не позбавилася, а друга його сторона – не набула майнових прав, оскільки їх дії не були на це спрямовані.

Подібних або інших наслідків, які б можна було вбачати в законі у разі, коли має місце порушення вимог щодо узгодження сторонами двостороннього правочину (договору) всіх його істотних умов, закон не містить. Звичайно, це тягне за собою спробу застосувати різні варіанти наслідків цих порушень, тому така правова невизначеність негативно відбивається на майнових правах не лише сторони правочину, а й третіх осіб.

Порівнюючи такі договори з фіктивними та удаваними правочинами, постає питання й про те, чи досягли сторони згоди з усіх істотних умов договору, якщо мався на увазі інший договір або взагалі ці дії були вчинені про людське око. Тоді сторони узгодили між собою явно незаконні дії, і вважати, що вони уклали договір, так само було б невірно.

Все це демонструє тонку межу між недійсним правочином і неукладеним договором.

І. Перетерський свого часу зазначав, що «правочином є дія, дозволена законом. Дії, які викликають юридичні наслідки, але не охороняються законом, не є правочинами. Якщо дія має вид правочину, але направлена проти закону чи у його обхід, вона не є правочином» [20, с. 6] (тут і далі переклад наш. – О. С.). З цього так само не слідує однозначності в тому, чи взагалі мав місце правочин (чи було укладено договір), чи він є недійсним (або є підстави вважати його недійсним).

Натомість були висловлені й протилежні міркування. Так, Н. В. Рабінович зазначала, що недійсний правочин хоча й укладається з порушенням норм права, все одно (а) є вольовою дією, яка відображає в певній формі волю суб'єкта; б) волевиявлення в ньому, як і у будь-якому правочині, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення правовідносин; в) унаслідок вчинення недійсного правочину виникає певне правовідношення (хоча таке правовідношення, що не має права на існування); г) його учасники, можливо, прагнули встановити ті чи інші правомірні відносини й жодних інших цілей не мали на увазі (наприклад, при укладенні договору з неповнолітнім, при порушенні встановлених вимог до форми правочину і т. ін.) [21, с. 12].

Крім того, характеризуючи правову природу недійсних правочинів (договорів), слід розрізняти випадки, коли правочин-договір визнається недійсним, від тих, коли договір слід визнавати неукладеним. Чинне законодавство не дає однозначної відповіді щодо такого поділу, тому в теорії та практиці є декілька підходів їх розмежування.

Перша точка зору зводиться до того, що у разі відсутності в договорі хоча б однієї з істотних умов, передбачених законодавством, такий договір повинен визнаватися неукладеним [22].

У ЦК України відсутні норми права, що визначають підстави та порядок визнання договору неукладеним. Проте на практиці суди посилаються на неукладеність договору, виходячи з положень ст. 638 ЦК України, де передбачено, що договір вважається укладеним, якщо між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди щодо всіх істотних умов. Судова практика докладає чимало зусиль у розмежуванні недійсних правочинів та неукладених договорів, вказуючи, що недійсним можна визнавати лише укладений договір. Про це зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України [23]. Тобто договір, в якому відсутні узгоджені сторонами істотні умови, вважається неукладеним і не може бути предметом вимог про визнання договору недійсним. І це стосується саме договору як юридичного факту – тобто дій, які започатковують правовідносини.

Цей шлях безперечно вірний. Ще Г. Ф. Шершеневич зазначав, що недійсний правочин не можна змішувати з неукладеним, коли сторони не дійшли повної згоди, що необхідна для набрання юридичної сили правочином [24, с. 126]. Таку ж позицію займав Р. Саватьє, який наголошував, що неукладені договори – це такі, в яких повністю відсутній один із конструктивних елементів, наприклад, згода сторін. Відсутність договору не потребує в таких випадках будь-якого судового підтвердження. Однак у зв'язку з таким договором могли бути вчинені певні дії, а зовнішні обставини такі, що потерпіла сторона повинна звернутися в суд для визнання договору неукладеним. Таке визнання, на думку Р. Саватьє, досить близьке до визнання абсолютної недійсності [25, с. 279].

Водночас В. Ансон, аналізуючи договори в англійському праві, вказував, що допоки всі істотні умови договору не узгоджені, відсутні й зобов'язання. Немає договору й у разі, якщо яка-небудь істотна його умова не встановлена, не впливає з норм права і документ не містить будь-якого механізму для її визначення. Право намагається, наскільки це можливо, зберегти договір, щоб не заслужити дорікань у розладі угод. Однак суд повинен бути впевнений, що сторони фактично уклали договір, а не лише виявили бажання [26, с. 46–48].

З цих, за великим рахунком, вірних висловлень, тим не менше необхідно визначитись, яким чином кваліфікувати дії осіб, спрямовані на настання певних прав та обов'язків (тобто на укладення договору), але (а) за відсутності істотних умов договору або (б) у разі його не підписання належною особою, проте (в) який було виконано повністю або частково. До цього ж слід додати питання про те, чи можна визнавати такий договір укладеним/неукладеним у судовому порядку (на взірець того, як визнається недійсним правочин).

По суті вимоги про визнання недійсними правочинів (або застосування наслідків їх недійсності) є способом захисту права. При цьому слід виходити, по-перше, із загального правила про можливість обрання особою будь-якого способу захисту свого порушеного права; по-друге, з урахуванням усталених правових конструкцій, які взаємовиключають одна одну і впливають на

звуження можливості обрати будь-який із запропонованих у ЦК України способів захисту в тому чи іншому випадку порушення майнового права.

Відсутність у договорі однієї з істотних умов означає його неукладеність, тобто цей договір вважається таким, що не відбувся, а наведені в ньому умови не є такими, що регулюють спірні відносини. Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що такий спосіб захисту, як визнання правочину неукладеним, не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом. Водночас суд може застосувати не встановлений законом спосіб захисту лише за наявності двох умов одночасно: по-перше, якщо дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а, по-друге, якщо дійде висновку, що задоволення викладеної в позові вимоги позивача призведе до ефективного захисту його прав чи інтересів [27].

За матеріалами цієї справи позивач звернувся з вимогою про визнання недійсними договорів оренди, посилаючись на те, що ці договори не підписував, умови їх не погоджував, тож відповідач безпідставно відмовляє в поверненні використовуваних земельних ділянок позивачу як власнику цих земельних ділянок, покликаючись до умов договорів, підписаних невстановленою особою замість позивача. Велика Палата Верховного Суду констатує, що у випадку оспорювання самого факту укладення правочину такий факт може бути спростований не шляхом подання окремого позову про недійсність правочину, а під час вирішення спору про захист права, яке позивач вважає порушеним шляхом викладення відповідного висновку про неукладеність спірних договорів у мотивувальній частині судового рішення.

Загальною підставою визнання правочину недійсним є його невідповідність вимогам закону. Це загальне правило конкретизоване в спеціальних нормах, що закріплюють особливі підстави й конкретні наслідки визнання правочинів недійсними. Відповідність чи невідповідність правочину

вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину.

Пленум ВС України в постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 06.11.2009 р. № 9 підкреслив, що згідно зі статтями 4, 10 та 203 ЦК України зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим законам України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актам Президента України, постановам Кабінету Міністрів України, актам інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом, а також моральним засадам суспільства.

Якщо договір, в якому відсутні узгоджені сторонами істотні умови, вважається неукладеним і не може бути предметом вимог про визнання договору недійсним, то це стосується саме договору як юридичного факту – тобто дій, які започатковують правовідносини. Аналогічно ж розцінюються дії осіб на предмет визнання правочину недійсним. Так, відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, які встановлені ст. 203 ЦК України, але саме на момент вчинення правочину.

Тож в обох випадках необхідно правильно визначати момент вчинення правочину (статті 205–210, 640 ЦК України тощо), на що звертав увагу ВС України у п. 8 постанови Пленуму «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». Зокрема, не є укладеними правочини, в яких відсутні встановлені законодавством умови, необхідні для їх укладення (відсутня згода за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібна його передача тощо). Згідно зі статтями 210 та 640 ЦК України не є вчиненим також правочин у разі нездійснення його державної реєстрації, якщо правочин підлягає такій

реєстрації.

Встановивши, що правочин не є вчиненим, суд має відмовити у задоволенні позову про визнання правочину недійсним. Наслідки недійсності правочину не застосовуються до правочину, який не вчинено.

Так само Вищий господарський суд України (далі – ВГС України) вказував на необхідність встановлювати, чи є оспорюваний правочин вчиненим та з якого моменту (статті 205–210, 640 ЦК України). Сама лише відсутність у договорі тієї чи іншої істотної умови (умов) може свідчити про його неукладення, а не про недійсність (п. 2.6 постанови Пленуму «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» [28]).

Якщо договору між сторонами не відбулося внаслідок того, що його не було укладено, то відповідно між сторонами не виникають права та обов'язки, тобто відсутнє договірне правовідношення. Натомість, якщо на виконання неукладеного договору стороною було вчинено певні дії (передано майно, виконані роботи тощо), то слід надати кваліфікацію цьому юридичному факту та наслідкам, які він породжує. Саме це і є у багатьох випадках предметом спору.

Такий спір виникає між сторонами не на стадії укладення договору, що було б логічним, зважаючи на вимогу особи про визнання договору неукладеним, а на стадії його виконання. Про це застерігав ВС України: визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання договору сторонами [29]. Тому якщо у справі буде встановлено, що сторони вчинили певні дії, спрямовані на виконання договору, то такий договір не можна кваліфікувати як неукладений. При чому ця правова позиція стосувалася навіть випадків, коли договір потребував нотаріального посвідчення.

Як наслідок, спори, в яких сторони посилаються на неукладеність договору, стосуються розрахунків по договорах, які вже частково або повністю виконані хоча б однією стороною. Фактично відмова в позові про стягнення заборгованості з підстав неукладення договору може бути одним із способів

захисту недобросовісної сторони, яка, отримавши виконання зі сторони контрагента, ухиляється від його оплати, посилаючись на відсутність певної істотної умови договору.

Судова практика складалася таким чином. Певний час вважалося, що між сторонами виникають не договірні, а зобов'язальні правовідносини внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (статті 1212–1215 ЦК України) [30]. Формально такий підхід є вірним. Проте рух цим шляхом часто не приводить до справедливого вирішення спору і належного захисту майнових прав однієї із сторін неукладеного договору.

Окрему категорію договорів (правочинів), за якими сторони часто посилаються на їх неукладеність, становлять договори застави, гарантії, поруки, тобто договори, що укладаються на забезпечення виконання основного зобов'язання. Недобросовісна сторона (боржник за основним зобов'язанням) часто намагається знищити силу такого договору і тим самим поставити під загрозу належне виконання ним основного зобов'язання. Адже у відсутність забезпечення його належного виконання майнове стягнення з боржника буває неможливим.

Існує чимало прикладів із судової практики, коли сторона договору заявляє про те, що вона не підписувала цей договір і вимагає повернути передане за цим договором майно (наприклад, орендодавець позивається з такою вимогою до орендаря). Це може бути дійсно так і підтверджуватися експертизою. Разом із тим якийсь час цей договір виконувався – земельна ділянка або інше майно було передане в оренду, орендар користувався цим майном, сплачував оренду плати, а орендодавець її приймав.

Судова практика на підтримку прав кредитора і цивільного обороту взагалі випрацювала щодо таких випадків кілька підходів, які унеможливають формальне застосування норм права на порушення майнових прав. Всі вони, по суті, зводяться до добросовісності, але кваліфікуються юридичні факти по-різному.

Так, свого часу ВГС України зазначив, що відсутність справжнього

підпису сторони договору є підставою для визнання його недійсним згідно зі статтями 203, 215 ЦК України у зв'язку з підписанням договору особою, яка не має на це повноважень, та відсутністю волевиявлення власника, якщо власник у подальшому не схвалив такого правочину [31]

Існує й інша позиція ВГС України, яка полягає в тому, що якщо особа вказана як сторона договору, але його не підписувала, то відсутнє її волевиявлення на укладення договору, і він є неукладеним. Відповідно такий договір не може кваліфікуватися як недійсний (нікчемний чи оспорюваний). Така практика стосується договорів поставки, транспортного експедирування й позики, укладених за допомогою засобів електронного зв'язку. Вона застосовується на ч. 1 ст. 638 ЦК України, згідно з якою договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх **ЙОГО** істотних умов, а згідно зі ст. 208 ЦК України правочини між юридичними особами та між юридичними і фізичними особами належить вчиняти у письмовій формі [32].

Ще однією підставою звернення до суду з позовом про «знищення» договору є намагання його сторони довести, що передання грошей позичальнику за договором позики у дійсності не відбувалось, а розписка підтверджує лише факт укладення договору, а не факт передання позики. З цього приводу ВС України сформулював таку правову позицію: письмова форма договору позики внаслідок його реального характеру є доказом не лише факту укладення договору, але й факту передачі грошової суми позичальнику. Таку ж функцію має і розписка. За своєю суттю вона є документом, який видається боржником кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання боржником від кредитора певної грошової суми або речей [33].

Наведене вище свідчить про те, що особа, яка виразила власну волю на вчинення правочину (укладення договору), згодом намагається відшукати підстави для того, щоб не вважати себе зв'язаною зобов'язанням. Для цього вона вдається і до конструкції недійсності правочину, і до конструкції

неукладеності договору. Попри те, що в ЦК України регулювання цього питання не можна вважати досконалим, судова практика виробила підходи завдяки правовим позиціям ВС України, що спирається на недопустимість зловживання правом.

Касаційний цивільний суд у складі ВС України абсолютно вірно вказав на очевидність того, що судова практика у сфері визнання договору оренди земельної ділянки не дійсним на тій підставі, що він не підписаний наймодавцем (орендодавцем), потребує зміни. Такий висновок обумовлений тим, що у більшості ситуацій наймодавець (орендодавець) отримує плату за користування (орендну плату) земельною ділянкою від наймача (орендаря). І за такої ситуації є очевидним, що конструкція недійсності договору не може бути застосована в тому разі, коли наймодавець (орендодавець) отримує орендну плату, визначену в договорі, а наймач (орендар) користується земельною ділянкою. Тобто зобов'язання виконуються обома сторонами. Очевидно, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договору оренди земельної ділянки. Звісно, що в такому випадку оспорювання договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним [34].

Висновки. Захист цивільних прав є однією з найважливіших категорій теорії цивільного та цивільно-процесуального права, без з'ясування якої дуже складно розібратися в характері та особливостях цивільно-правових санкцій, механізмі їх реалізації та в інших питаннях, що виникають у зв'язку з порушенням цивільних прав. Своєрідність регулятивного цивільного права полягає в тому, що воно виникає з правомірних юридичних дій і спрямовано на задоволення будь-якої майнової потреби. Сила примусу надає йому здатність бути забезпеченим заходами правового впливу. Право (правомочність) на захист у регулятивних правовідносинах є одним із принципів будь-якого суб'єктивного цивільного права, відповідно до якого правовласник може у разі порушення права висувати вимогу про захист порушеного цивільного права.

Список літератури

1. Спасибо-Фатеева І. В. Способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (м. Харків, 7 черв. 2014 р.). Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Золота миля, 2014. С. 25–30.
2. Ус М. В. Обрання способу захисту крізь призму нового процесуального законодавства. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (м. Харків, 14 лют. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 240–243.
3. Крат В. І. Недійсність правочинів, учинених під впливом помилки. *Юрист України*. 2012. № 1-2 (18-19). С. 35–40.
4. Крат В. І. Недійсність правочинів вчинених під впливом обману. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 189–192.
5. Джунь В. В. [До питання про обов'язковість застосування реституції у разі неправозгідності угоди](#). *Вісник господарського судочинства*. 2002. № 4. С. 165–167.
6. Романюк Я. М., Майстренко Л. О. До питання недійсності договору оренди землі з підстав відсутності у ньому істотної умови. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 3. С. 32–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_3_8 (дата звернення: 17.09.2021).
7. Спасибо-Фатеева І. В. Нікчемні правочини та їх наслідки. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 2. С. 178–184.
8. Спасибо-Фатеева І. В. Спірні питання недійсності правочинів та її наслідків. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3. С. 95–106.
9. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 2 / за заг. ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. 928 с.
10. Недійсні правочини: аналіз судової практики / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : Право, 2018. 264 с.
11. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 17.09.2021).
12. Європейський суд з прав людини : рішення від 09.10.1979 р. у справі Ейрі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text (дата звернення: 17.09.2021).
13. Європейський суд з прав людини : рішення від 13.05.1980 р. у справі Артико (Artico) проти Італії. URL: <http://www.echr.europa.org/doc/2461454/2461454.htm> (дата звернення: 17.09.2021).
14. Європейський суд з прав людини : рішення від 30.05.2013 р. у справі Наталія Михайленко проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465#Text (дата звернення: 17.09.2021).
15. Постанова Верховного Суду України від 16.12.2019 р. у справі № 607/4911/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://zakononline.com.ua/couydyrt-decisions/show/86435425> (дата звернення: 17.09.2021).
16. Постанова Верховного Суду України від 30.09.2015 р. № 6-384цс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150924.html (дата звернення: 17.09.2021).
17. Постанова Верховного Суду України від 11.05.2016 р. у справі № 6-806цс16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS160444.html (дата звернення: 17.09.2021).
18. Постанова Верховного Суду України від 27.04.2016 р. у справі № 2976цс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS160466> (дата звернення: 17.09.2021).
19. Постанова Верховного Суду України від 10.02.2016 р. у справі № 6-3005цс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55903413> (дата звернення: 17.09.2021).

20. Перетерский И. С. Гражданский кодекс РСФСР: научный комментарий / под ред. С. М. Прушицкого и С. И. Раевича. Вып. V: Сделки, договоры. Москва : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1929. 95 с.
21. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1960. 171 с.
22. Пономарева Т. Окремі аспекти правової природи недійсних та неукладених договорів. *Піприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 44–47.
23. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : постанова Пленуму Верховного Суду від 06.11.2009 р. № 9. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> (дата звернення: 17.09.2021).
24. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). Москва : Спарк, 1995. 556 с.
25. Саватье Р. Теория обязательств: юридический и экономический очерк. Москва : Прогресс, 1972. 440 с.
26. Ансон В. Договорное право (Основы договорного права) Великой Британии. Москва : Междунар. книга, 1947. 453 с.
27. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 р. у справі № 145/2047/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: court.gov.ua (дата звернення: 17.09.2021).
28. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 р. № 11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13/page> (дата звернення: 17.09.2021).
29. Постанова Верховного Суду України від 25.09.2015 р. у справі № 3-502гс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51998169> (дата звернення: 17.09.2021).
30. Постанова Верховного Суду України від 29.12.2009 р. у справі № 6-4556св09. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7462944> (дата звернення: 17.09.2021).
31. Пункт 8 Аналізу окремих питань судової практики, що виникають при застосуванні судами рекомендаційних роз'яснень, викладених у постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24.01.2017 р. / Офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/vssu_oprijudneno_novi_uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 17.09.2021).
32. Постанова Вищого Господарського Суду України від 10.07.2014 р. у справі № 924/1401/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39759206> (дата звернення: 17.09.2021).
33. Постанова Верховного Суду України від 18.09.2013 р. у справі № 6-63цс13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33770795> (дата звернення: 17.09.2021).
34. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України від 07.08.2019 р. у справі № 145/2047/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: court.gov.ua (дата звернення: 17.09.2021).

Сурженко О. А., канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри гражданского права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: 5700381@gmail.com ; ORCID 0000-0002-9132-9797

Защита имущественных гражданских прав в случае признания договора

незаключенним

В статье исследованы проблемы защиты гражданских имущественных прав, одним из способов которого является признание сделки недействительной. Рассмотрены нарушения сделкой условий законности, правовую природу недействительных сделок, отдельные основания и правовые последствия их недействительности.

Ключевые слова: имущественные права; сделка; совершение сделки; правовая природа; субъект гражданских правоотношений.

Surzhenko O. A., Phd in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Civil Law Department № 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: 5700381@gmail.com ; ORCID 0000-0002-9132-9797

Protection of civil property rights in case of recognition of the contract as not concluded

The article examines the problems of protecting civil property rights, one of the ways of which is to recognize the transaction as invalid. When analyzing this method of protection, violations by a transaction of the conditions of its action, the legal nature of invalid transactions, individual grounds and legal consequences of their invalidity are considered. Transactions that have certain drawbacks, and therefore do not meet the conditions that make the person's actions legitimate, closely intersect with other actions that also do not lead to the purpose for which they were committed. These are not concluded contracts. The plane of intersection of these actions is quite significant, and the criteria for their delimitation are not regulated in the law, but in judicial practice are sometimes worked out contradictory. This applies to non-compliance with the requirements for the form of the transaction (in particular, the signature of the person), essential conditions, and other provisions of the law. Protection of civil rights is one of the most important categories of the theory of civil and civil procedural law, without clarification of which it is very difficult to understand the nature and characteristics of civil sanctions, the mechanism of their implementation and other issues arising in connection with the violation of civil rights. It is noted that the originality of regulatory civil law is that it arises from legitimate legal actions and is aimed at satisfying any property need. The force of coercion gives it the ability to be provided with legal measures. The right (entitlement) to protection in regulatory legal relations is one of the transactions of any subjective civil law, according to which the rightholder can, in the event of violation of the right, make a demand for the protection of the violated civil law.

Keywords: property rights; transaction; making a transaction; legal nature; subject of civil relations.

References

1. Spasybo-Fatieieva, I.V. (2014). Sposoby zakhystu sub'iektyvnykh tsyvilnykh prav. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: materialy nauk.-prakt. konf., prysv. pam'iaty prof. O. A. Pushkina (Kharkiv, 7 chervnia 2014 r.)*. Kharkiv: Kharkiv. Nats. Univer. Vnutr. Sprav; Zolota mylia, 25–30 [in Ukrainian].
2. Us, M. (2018). Obrannia sposobu zakhystu kriz pryzmu novoho protsesualnoho zakonodavstva. *Aktualni problemy pryvatnoho prava: materialy nauk.-prakt. konf., prysviach. 96-i richnytsi z dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSS V. P. Maslova (Kharkiv, 14 liut. 2018 r.)*. Kharkiv: Pravo, 240–243 [in Ukrainian].
3. Krat, V.I. (2012). Nediisnist pravochyniv, uchynenykh pid vplyvom pomylyky. *Yuryst Ukrainy, 1-2 (18-19)*, 35–40 [in Ukrainian].
4. Krat, V.I. (2012). Nediisnist pravochyniv vchynenykh pid vplyvom obmanu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 3*, 189–192 [in Ukrainian].
5. Dzhun, V.V. (2002). Do pytannia pro obov'iazkovist zastosuvannia restytutsii u razi nepravozghidnosti uhody. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva, 4*, 165–167 [in Ukrainian].
6. Romaniuk, Ya.M., Maistrenko, L.O. (2014). Do pytannia nediisnosti dohovoru orendy

- zemli z pidstav vidsutnosti u nomu istotnoi umovy. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 3, 32–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_3_8 [in Ukrainian].
7. Spasybo-Fatieieva, I.V. (2004). Nikchemni pravochyny ta yikh naslidky. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*, 2, 178–184 [in Ukrainian].
8. Spasybo-Fatieieva, I.V. (2007). Spirni pytannia nediisnosti pravochyniv ta yii naslidkiv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 3, 95–106 [in Ukrainian].
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar. Vol. 2. (2021). I.V. Spasybo-Fatieieva (Ed.). Kharkiv: EKUS [in Ukrainian].
10. Nediisni pravochyny: analiz sudovoi praktyky. (2018). I.V. Spasybo-Fatieieva (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu: Zakon Ukrainy vid 06.02.2018 r. № 2275-VIII. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
12. Yevropeyskyi sud z prav liudyny: rishennia vid 09.10.1979 r. u spravi Eiri. (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text.
13. Yevropeyskyi sud z prav liudyny: rishennia vid 13.05.1980 r. u spravi Artyko (Artico) proty Italii. (1980). URL: <http://www.echr.europa.org/doc/2461454/2461454.htm>.
14. Yevropeyskyi sud z prav liudyny: rishennia vid 30.05.2013 r. u spravi Nataliia Mykhailenko proty Ukrainy. (2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465#Text.
15. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16.12.2019 r. u spravi № 607/4911/16-ts. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2019). URL: <https://zakononline.com.ua/couudurt-decisions/show/86435425>.
16. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 30.09.2015 r. № 6-384tss15. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2015). URL: http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150924.html.
17. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 11.05.2016 r. u spravi № 6-806tss16. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2016). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS160444.html.
18. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 27.04.2016 r. u spravi № 2976tss15. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2016). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS160466>.
19. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 10.02.2016 r. u spravi № 6-3005tss15. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2016). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55903413>.
20. Pereterskij, I.S. (1929). Grazhdanskij kodeks RSFSR: nauchnyj kommentarij. S.M. Prushickij, S.I. Raevich (Ed.). Issue V: Sdelki, dogovory. Moscow: Yurid. izd-vo NKYu RSFSR [in Russian].
21. Rabinovich, N.V. (1960). Nedejstvitel'nost' sdelok i ee posledstviya. Leningrad: Izd-vo Leningrad. un-ta [in Russian].
22. Ponomareva, T. (2016). Okremi aspekty pravovoi pryrody nediisnykh ta neukladenikh dohovoriv. *Pipryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 11, 44–47 [in Ukrainian].
23. Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediisnymy: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 r. № 9. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2009). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text>.
24. Shershenevich, G.F. (1995). Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava (po izdaniyu 1907 g.). Moscow: Spark [in Russian].
25. Savat'e, R. (1972). Teoriya obyazatel'stv: yuridicheskij i ekonomicheskij ocherk. Moscow: Progress [in Russian].
26. Anson, V. (1947). Dogovornoe pravo (Osnovy dogovornogo prava) Velikoj Britanii. Moscow: Mezhdunarodnaya kniga [in Russian].
27. Postanova Velykoi palaty Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16.06.2020 r. u spravi № 145/2047/16-ts. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2020). URL: court.gov.ua.
28. Pro deiaki pytannia vyznannia pravochyniv (hospodarskykh dohovoriv) nediisnymy:

Postanova Plenumu Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 29.05.2013 r. № 11. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2013). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13/page>.

29. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 25.09.2015 r. u spravi № 3-502hs15. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2015). URL: <http://reiestr.court.gov.ua/Review/51998169>.

30. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 29.12.2009 r. u spravi № 6-4556sv09. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2009). URL: <http://www.reiestr.court.gov.ua/Review/7462944>.

31. Punkt 8 Analizu okremykh pytan sudovoi praktyky, shcho vynykaiut pry zastosuvanni sudamy rekomendatsiinykh roz'iasnen, vykladenykh u postanovi Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 r. № 9 «Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediisnymi» vid 24.01.2017 r. *Ofitsiyni sait Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav.* (2017). URL: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/vssu_opriljudneno_novi_uzagalnennja_sudovoji_praktik_i.html.

32. Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 10.07.2014 r. u spravi № 924/1401/13. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2014). URL: <http://reiestr.court.gov.ua/Review/39759206>.

33. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 18.09.2013 r. u spravi № 6-63tss13. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2013). URL: <http://reiestr.court.gov.ua/Review/33770795>.

34. Ukhvala Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 07.08.2019 r. u spravi № 145/2047/16-ts. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen.* (2019). URL: court.gov.ua.

Надійшла до редколегії 27.09.2021 р.

